MAKTAB O'QITUVCHISINING O'Z ILMIY, O'QUV-USLUBIY SALOHIYATINI OSHIRISHNING PSIXOLOGIK MUAMMOLARI

Saparova Dilnoza Ibragimjanovna
Namangan viloyati Uchqo'rg'on tuman
4-maktab psixologi
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.20099811

Annotatsiya: Maqolada maktab o'qituvchisining ilmiy va o'quv-uslubiy salohiyatini oshirishning psixologik muammolari tahlil qilinadi. O'qituvchining mustaqil bilim egallashi va diagnostik yondashuvlardan foydalanish zarurati asoslanadi. Pedagogning o'z ustida ishlashga sust munosabatda bo'lishi ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi ta'kidlanadi. Malaka oshirish institutlari va zamonaviy ta'lim metodlarining ahamiyati yoritiladi. O'qituvchining kasbiy o'sishi nafaqat uning shaxsiy rivojlanishi, balki ta'lim tizimining umumiy darajasini oshirishga ham xizmat qiladi. O'qituvchilarning o'z ustida ishlashiga turtki beruvchi omillar va ularni rag'batlantirish choralari muhokama qilinadi. Sharq mutafakkirlarining ilmiy qarashlari asosida pedagogning jamiyatdagi roli mustahkamlanishi zarurligi ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: O'qituvchi, bilimlar, psixologik muammo, qobiliyat, ishchanlik, pedagogik mahorat, uslub, psixologik muhit.

Hozirgi jamiyatimizda o'qituvchining mustaqil ravishda bilimlarni egallab, o'z malakasini oshirib borishi – bir tomondan o'qituvchilik faoliyatining borgan sari naqadar muvaffaqiyatli borayotganligini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan muhim vazifa ekanligidan dalolat beradi – chunki, bu kechiktirib bo'lmas jarayon shaxsni intellektual qashshoqlikdan qutqarib qoladi.

Psixologik nuqtai-nazardan o'qituvchi doimiy ravishda o'z bilimlarini oshirish bilan shug'ullanishi zarurdir. Chunki o'qituvchilik mehnatining asosiy xususiyati ham shudir. Pedagog har doim odamlar orasida bo'larkan, u birinchidan, odamlarni ko'pdan beri qiziqtirib kelayotgan haqiqatni o'z qarashlari bo'yicha to'g'ri tushuntirib berishi lozim. Albatta, o'qituvchidagi bu tariqa qarashlar ko'p yillar davomidagi mehnat va hayot faoliyati jarayonida shakllanadi; ikkinchidan, o'qituvchining o'zi axborotlar olish uchun o'quvchilarga nisbatan cheklangan vaqt imkoniyatiga ega; uchinchidan, u o'ta tor doiradagi tengqurlari bilangina muloqotda bo'lish imkoniyatiga ega bo'lib, ko'pincha o'z kasbiga xos qiziqishlar bilangina cheklanib qoladi.

Ta'limning barcha ko'rsatkichlari, Z.I.Kalmikovaning ta'kidlashicha, anglash tezligiga, yangi vazifalar hal qilinishiga erishish mumkin bo'lgan aniq ma'lumotlar hajmiga, uni bevosita hal qilishdagi bosqichlar soniga natijaga erishishga yordam beruvchi ma'lumotlar miqdori, Shuningdek, masalani hal qilish uchun sarflangan vaqt miqdori, o'z-o'zining bilimini oshirish qobiliyati, ishchanlik va chiniqqanlik darajasiga bog'liq. Bu o'rinda A.K. Markova taklif etgan bilim egallash ko'rsatkichlari ham muhim ahamiyatga molikdir:

Bu ko'rsatkichlar asosida o'zlashtirishni aniqlash uslubi ishlab chiqilgan bo'lib, Z.I.Kalmыkova fikricha, uning asosini quyidagi ko'rsatkichlar tashkil etadi:

- Diagnostik kompleks amalga oshirilib, u "analitik" emas balki "sintetik" yo'lga suyanishi lozim;
- Diagnostika uslublari tabiiy o'qitish tajribalarida qo'llanilayotgan o'quv materiallariga tayanishi, ijobiy xususiyatlari laboratoriya tajribalari qat'iy bog'lanishi lozim, ayniqsa, sinov natijalarini qayd qilishda, miqdor va sifat tahlillarini jarayon vaqtida belgilab borishda, echilish usullari va ko'rsatilayotgan yordamni yozib borishda qat'iy aniqlik talab qilinadi;
- Muammoli o'quv jarayonida iloji boricha qolgan barcha shartlar tenglashtirilgan holatda ta'lim diagnostika qilinadi;
- Diagnostik tajriba vaqti uni qayd qilish talab qilinganda chegaralanmasligi lozim;

- Individual va jamoaviy diagnostik jarayonlarni birgalikda ko‘rib chiqish ta’lim jarayonini to‘liq va aniq ko‘rsatib bera oladi.

O‘qituvchining mustaqil bilim egallashi deganda, uning o‘z bilimlarini doimiy ravishda kasbiy va umummadaniy axborotlar bilan to‘ldirib, o‘zining individual ijtimoiy tajribasini keng mikyosda doimo yangilab borishi tushuniladi.

Odatda aksariyat o‘qituvchilar mustaqil bilim egallash zarurligini tushungan holda, undan muvaffaqiyatli foydalanadilar.Buning motivlari odatda pedagogik faoliyat jarayonida o‘qituvchi oldida yuzaga keladigan muammolarni anglab olish natijasida shakllanadi. Ko‘p hollarda bunday motivlar o‘qituvchilarni qanday o‘qitib va qanday tarbiyalash kerak, degan xohish-istaklar tariqasida, fanning oxirgi yutuqlari, o‘zining pedagogik mahoratini takomillashtirish ehtiyoji tug‘ilishi munosabati bilan shakllana boradi.

Shu bilan birga yaqqol ko‘zga tashlanib turgan ayrim hollardan ko‘z yuma olmaymiz. Masalan, o‘qituvchilar ommasining ma’lum kismi mustakil izlanishda bo‘lib, o‘z bilim saviyasini oshirish bilan faol shug‘ullanmaydi, malakasini oshirishga intilmaydi, ba’zilar muayyan bilimlar sohasida taraqqiyotdan butunlay ortda qolmokdalar. Bunday o‘qituvchilar o‘sib kelayotgan Yosh avlodning ta’lim va tarbiya taraqqiyotiga jiddiy zarar keltiradilar.

Bu muammoni hal etishda asosiy vazifa malaka oshirish tizimi zimmasiga tushadi. Respublikamizda xalq ta’limi xodimlarining malakasini oshirish instutlarining tarmoqlari joriy etilgan. Xalq ta’limidagi bu tizimning asosiy vazifasi doimiy ravishda o‘qituvchi kadrlarning malakasini oshirish, o‘qituvchi kadrlarni o‘zlarining kasbiga xos bilim saviyasini, ko‘nikma, malakalarini, ma’naviyat va ma’rifatini, shu bilan bir qatorda iqtisodiy, ekologik va huquqiy ma’lumotini oshirishga da’vat etuvchi ijtimoiy psixologik sohalarni rivojlantirib borishdan iboratdir. Shu sababli bugungi kunda pedagoglardan nafaqat mavjud bilim va tajribalar bilan cheklanib qolish, balki doimiy ravishda o‘z ustida ishlash, ilmiy va metodik yangiliklarni o‘rganib borish talab etilmoqda. Zamonaviy ta’lim tizimi o‘qituvchidan ijodkorlik, tashabbuskorlik, innovatsion yondashuv hamda pedagogik jarayonni samarali tashkil etish ko‘nikmalariga ega bo‘lishni taqozo etadi. Ayniqsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi o‘qituvchining kasbiy kompetentligiga bo‘lgan talablarni yanada oshirmoqda. O‘qituvchining mustaqil bilim olishi uning kasbiy mahoratini rivojlantirishning eng muhim omillaridan biridir. Mustaqil ta’lim orqali pedagog o‘z faniga oid yangi ilmiy yutuqlar bilan tanishadi, ilg‘or pedagogik tajribalarni o‘rganadi hamda o‘z faoliyatini tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa dars samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish va ta’lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Malaka oshirish tizimining asosiy maqsadi ham pedagoglarning zamon talablariga mos ravishda bilim va ko‘nikmalarini takomillashtirishdan iboratdir. Ushbu tizim orqali o‘qituvchilar yangi pedagogik texnologiyalarni o‘rganadilar, zamonaviy metod va usullarni amaliyotga joriy etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ayniqsa, interfaol metodlardan foydalanish, ta’lim jarayoniga innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish hamda o‘quvchilar bilan samarali kommunikativ munosabat o‘rnatish bugungi pedagog uchun muhim kasbiy talab hisoblanadi. Bundan tashqari, pedagogning ma’naviy va axloqiy fazilatlarini rivojlantirish ham malaka oshirish tizimining muhim yo‘nalishlaridan biri sanaladi. Chunki o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi mutaxassis, balki yosh avlod uchun ma’naviy namuna hamdir. Uning muomala madaniyati, axloqiy qarashlari, vatanparvarlik tuyg‘usi va insoniy fazilatlari o‘quvchilar tarbiyasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli pedagogning kasbiy rivojlanishi bilan bir qatorda uning ma’naviy kamolotiga ham alohida e’tibor qaratilishi zarur. Sharq mutafakkirlari ham ilm va tarbiya masalasiga alohida e’tibor qaratganlar. Ularning fikricha, inson doimiy izlanish va mehnat orqali kamolotga erishadi. Ayniqsa, ustoz shaxsining bilimdonligi va ma’naviy yetukligi jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida baholangan. Shu jihatdan qaraganda, zamonaviy pedagog ham uzluksiz o‘qib-o‘rganishi, o‘z ustida ishlashi va kasbiy mahoratini muntazam ravishda rivojlantirib borishi zarur.

Shu bilan birga o‘qituvchi doimiy ravishda o‘z malakasini oshirib, o‘z ishining muvaffaqiyatini yuqori darajada ta’minlashga yordam beradigan shaxsiy hislatlarini tarbiyalab borishi zarur. Shayx Najmiddin Kubro «Ey mo‘min, haqiqiy komillik yuzaga kelgunga qadar bir g‘ayrat va hikmat bilan sayri suluk qilish lozim. Bu yo‘l parishonlik, yalqovlik va tanballikni ko‘tarmaydi, zohir, birlik va butunlikni talab qiladi. Soyirlarga yaxshilab qara, parishon va sustlashganlar yo‘lda ilgarilay olmaydilar. Bu yo‘l muhabbat ahlidan g‘ayratli, elib yuguruvchi va uzluksiz harakatda bo‘lganlarning ravishidir» deb ko‘rsatgan.

Shayx Najmiddin Kubroning tasavvuf nazariyasini boyitishga qaratilgan ushbu purma’no fikrlari ayni paytda o‘zining ijtimoiy-pedagogik qiymati bilan ham ajralib turadi. G‘ayratli, hikmatli inson ijtimoiy faol, jamiyat rivojiga o‘z ulushini qo‘sha oladigan shaxs sifatida tan olingan bo‘lsa, yalqov, tanbal, parishon insonlar xalq nazaridan chetda qolib ketganligi bilan bugungi kunda ham o‘zining tegishli bahosini olmoqda.

Bu borada hazrati Bahouddin Naqshband “Chaqmoq tosh qo‘limizga berilgan, faqat harakat qilish kerak, toki natija hosil bo‘lsin” deb ta’kidlaganlar. Bu fikr bilan u ijtimoiy tarbiyaning o‘rniga ishora qiladi, to‘g‘ri tarbiyaning mohiyatini, uning samarasini aniq o‘xshatishlar bilan asoslab beradi. Zero, ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan boy ilmiy-ma’naviy meros bugungi ta’lim tizimini takomillashtirishda, pedagog shaxsini shakllantirishda va yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalashda muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda. Sharq mutafakkirlari inson kamolotini jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida baholaganlar va ayniqsa ustoz shaxsiga yuksak e’tibor qaratganlar. Chunki har qanday jamiyatning kelajagi avvalo ilmli, ma’naviyatli va fidoyi pedagoglar faoliyatiga bog‘liqdir. Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o‘qituvchidan nafaqat chuqur bilim va malaka, balki zamonaviy pedagogik texnologiyalarni egallashni, ijodiy yondashuvni, mustaqil fikrlashni va doimiy ravishda o‘z ustida ishlashni talab etmoqda. Zamon bilan hamnafas bo‘la olmagan, o‘z bilimini yangilab bormaydigan pedagog yosh avlodga sifatli ta’lim bera olmaydi. Shu sababli o‘qituvchining kasbiy kompetentligini muntazam rivojlantirib borish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Pedagogning kasbiy rivojlanishida mustaqil ta’lim alohida o‘rin egallaydi. Mustaqil izlanish orqali o‘qituvchi yangi bilimlarni egallaydi, ilg‘or tajribalarni o‘rganadi hamda o‘z faoliyatini tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Ayniqsa, axborot texnologiyalari keng rivojlanayotgan hozirgi davrda pedagogning internet manbalari, elektron kutubxonalar va zamonaviy ilmiy adabiyotlardan samarali foydalanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki uzluksiz o‘qib-o‘rganish va izlanishda bo‘lish pedagogik mahoratning asosiy mezonlaridan biri sanaladi. Sharq mutafakkirlari ham ilm olish va o‘z ustida ishlash masalasiga alohida e’tibor qaratganlar. Abu Nasr Forobiy insonning kamoloti ilm va tarbiya bilan bog‘liq ekanligini ta’kidlab, ilm-fan rivoji jamiyat taraqqiyotining asosi ekanligini ko‘rsatgan. Abu Ali ibn Sino esa ustozning bilimdonligi bilan bir qatorda uning axloqiy fazilatlari ham mukammal bo‘lishi lozimligini qayd etgan. Alisher Navoiy asarlarida ham ilm-ma’rifat insonni yuksaltiruvchi eng buyuk ne’mat sifatida ulug‘langan. Shuningdek, bugungi pedagog nafaqat o‘quvchilarga bilim beruvchi mutaxassis, balki ma’naviy yetakchi, psixolog va tarbiyachi sifatida ham faoliyat yuritishi zarur. O‘quvchilarning qiziqishi, qobiliyati va individual xususiyatlarini hisobga olib ishlash pedagogdan katta mas’uliyat va kasbiy mahorat talab qiladi. Shu bois malaka oshirish tizimida pedagoglarning psixologik tayyorgarligini rivojlantirish, kommunikativ kompetentligini oshirish va innovatsion metodlarni qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirishga alohida e’tibor berilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, pedagogning doimiy ravishda o‘z ustida ishlashi, kasbiy mahoratini oshirib borishi va zamonaviy bilimlarni egallashi ta’lim sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Jamiyat taraqqiyoti, yosh avlodning barkamol inson bo‘lib voyaga yetishi va mamlakat kelajagi ko‘p jihatdan ustozlarning bilim saviyasi, ma’naviy qiyofasi va fidokorona mehnatiga bog‘liqdir. Shu sababli pedagogik faoliyatda izlanish, g‘ayrat va uzluksiz rivojlanish tamoyillari har bir o‘qituvchining hayotiy mezoniga aylanishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abduqodirov A. Ta'lim va tarbiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2014.
2. Hasanboyeva O., Yo'ldoshev Q. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: Fan, 2010.
3. Fridman L.M., Kulagina I.YU. Psixologicheskiy spravochnik uchitelya. – M.: Prosveщenie, 1991. – 288 s
4. G`oziyev E. Umumiy psixologiya. Psixologiya mutaxassisligi uchun darslik, 1- kitob Toshkent «Universitet» nashriyoti , 2002.
5. www.ziyonet.uz